

Polska architektura modernistyczna na widokówkach z lat 1919-1939

Maciej Motak

Politechnika Krakowska, Wydział Architektury

Wstęp. Geneza i rola widokówek

Widokówki pojawiły się w handlu i obiegu pocztowym u progu ostatniej trzeciej XIX wieku. Najstarsza karta austriacka pochodzi z 1869 roku, trzy lata później pojawiły się pierwsze karty ilustrowane. Najstarsza przesłana karta z widokiem Krakowa datowana jest na rok 1891 lub 1892. Nowy nośnik korespondencji zyskiwał popularność i uznanie, zarazem poszerzał się zakres tematyczny ilustracji. Z początkiem XX wieku widokówki stosowano powszechnie. Nie przeszkodził temu wybuch wojny w 1914 roku – przeciwnie, były używane przez żołnierzy walczących armii do korespondencji ze swoimi bliskimi, zaś na ilustracjach pojawiły się motywy wojenne: zniszczone miasta, cmentarze wojskowe, sceny żołnierskie. Po 1918 roku popularność widokówek nadal rosła. Od początku ich historii związany z tym był solidny – a w wielu wypadkach wręcz wysoki – poziom kart, zarówno pod względem jakości technicznej wykonania, jak i estetyki¹. W okresie międzywojennym zaczęła się natomiast zmniejszać różnorodność widokówek. Od drugiej połowy XX wieku znaczenie widokówek systematycznie zmniejsza się wobec rozwoju nowych form komunikacji międzyludzkiej – telefonicznej, elektronicznej etc.

Widokówki pełniły, i w pewnym stopniu nadal pełnią, trzy podstawowe funkcje: korespondencyjną, informacyjną, pamiątkową. Zasadniczą rolą widokówek stało się przekazywanie korespondencji², najczęściej o charakterze prywatnym, aczkolwiek zdarzała się korespondencja o charakterze oficjalnym bądź półoficjalnym. Zarazem możliwość czytania korespondencji na widokówkach przez inne osoby kierowała tematy ściśle osobiste ku listom w zamkniętych kopertach; niekiedy łączono te dwie sprawy wysyłając

widokówkę w zaklejonej kopercie listowej.

Drugą istotną funkcją widokówek, towarzyszącą im w sposób nierozłączny, był przekaz ilustracyjny. Ilustrację – reprodukcję obrazu, rysunku, bądź fotografii – wydawca niemal zawsze opatrywał nazwą, tytułem, a niekiedy także krótkim opisem. Rodzaj ilustracji na widokówce kupowanej celem jej wysłania często był przez nabywcę dobierany pod kątem osoby odbiorcy i charakteru korespondencji.

Trzecią funkcją widokówek była możliwość nabycia na własność widoku danego miejsca. Miało to duże znaczenie zarówno w wypadku miejsca odwiedzonego przez nabywcę (forma pamiątki gdy sprzęt fotograficzny był rzadkością) jak i miejsca, którego nabywca nigdy nie widział (forma pamiątki gdy osobista podróż nie była możliwa). Dawało to jednocześnie nabywcy pewność otrzymania produktu na odpowiednim poziomie. Szybko pojawiło się zjawisko kolekcjonowania widokówek, które istnieje do dzisiaj.

Wydawanie widokówek było przedsięwzięciem dochodowym, zatem wydawcy (zarówno duże firmy wydawnicze jak i liczne, małe wydawnictwa lokalne) dbali o poziom produkcji i spełnienie oczekiwań klientów. Motywem wydania widokówek bywały również (a niekiedy wyłącznie): reklama przedsiębiorstwa lub instytucji, zbieranie funduszy na określony cel (np. wybudowanie lub ukończenie obiektu użyteczności publicznej), a także inne przesłanki patriotyczne, religijne, propagandowe. Dzięki temu widokówki nierzadko stawały się elementem zapisu przemian politycznych, społecznych, cywilizacyjnych³.

Przed 1918 rokiem autorami projektów kart bądź (znacznie częściej) reprodukowanych na nich dzieł byli w wielu wypadkach uznani twórcy – głównie malarze i graficy. Byli to m.in. Stanisław Tondos (a także często współpracujący z nim Juliusz Kossak), Stanisław Fabijański, Piotr Stachiewicz, Ludwik Sta-

1. Niektóre widokówki z przełomu XIX i XX wieku odznaczają się niezwykłymi sposobami wykonania: na bardzo cienkiej płycinie drewnianej; na wielobarwnym papierze tłoczonym (np. by imitować kolekcje monet obiegowych); ręcznie kolorowane akwarelą; w całości ręcznie wykonane (zachowała się karta wykonana, a raczej skompilowana, przez wybitnego architekta Teodora Talowskiego).

2. Począwszy od 1905 r. celowi temu służyła cała tylna strona widokówki, uprzednio przeznaczona ona była wyłącznie na dane adresowe, zaś strona frontowa – zarówno na widok jak i na korespondencję, z konieczności bardzo krótką.

3. Zarówno przed 1918 r., jak i po odzyskaniu niepodległości, wydawanie widokówek służyło wzajemnemu poznaniu i zbliżeniu ludności z różnych ziem Polski. Częstymi tematami były narodowe symbole, ojczyste krajobrazy, stroje ludowe, rozmaite osiągnięcia. Widokówkami upamiętniono wydarzenia historyczne, np. obronę Lwowa (1918) i Warszawy (1920), pogrzeb Marszałka Piłsudskiego (1935), a także zniszczenie pomnika Mickiewicza w Krakowie (1940).

1. Kościół św. Stanisława Kostki na Dębniakach w Krakowie. Proj. arch. Waław Krzyżanowski 1931, realizacja 1932-1938. Wyd. Komitet Budowy Kościoła 1931. Rys. Waław Krzyżanowski

siak (który był zarazem wydawcą widokówek⁴), Stanisław Witkiewicz. Również w okresie międzywojennym pojawiali się w tej roli, chociaż już raczej sporadycznie, wybitni malarze i rysownicy – Julian Fałat, Władysław Skoczylas. Natomiast licznie pojawili się wówczas uznani fotograficy – Jan Bułhak, Adam Lenkiewicz, Włodzimierz Puchalski, Witold Romer i wielu innych.

Architektura współczesna jako temat widokówek międzywojennych

Tematyka ilustracji na międzywojennych widokówkach polskich była zróżnicowana. Można wyróżnić kilka grup tematycznych. Najczęstszymi tematami ilustracji były widoki miast – zarówno miast dużych (Warszawa, Łódź, Lwów, Poznań, Kraków, Wilno), jak i miast mniejszych i miasteczek. Stosunkowo częste były również widoki krajobrazu otwartego, zwłaszcza górskiego (Tatry, Beskidy Zachodnie, Czarnohora) i nadmorskiego (plaże nad Bałtykiem). Pojawiały się też reprodukcje dzieł malarstwa i rzeźby oraz wiele innych tematów.

Z kolei pośród tematów miejskich dominowały widoki znanych budynków (takich jak Katedra Wawelska i Zamek Królewski w Krakowie czy Ostra Brama w Wilnie) oraz miejsc zabytkowych (rynk w Krakowie, Poznaniu etc.), a także pomników Mickiewicza i innych wybitnych postaci. Mniej liczne były panoramy miast (całościowe lub fragmentaryczne) oraz wnętrza budynków (najczęściej ołtarze w kościołach). Rzadko pojawiały się, szczególnie wartościowe z punktu widzenia dokumentacji urbanistyczno-architektonicznej, widoki z lotu ptaka, wykonane z samolotów lub balonów.

Przykładowa analiza zbioru 1215 różnych widokówek z widokami Krakowa z okresu dwudziestolecia międzywojennego wykazała, że dominowały na nich przedstawienia obiektów zabytkowych, którymi zilustrowano około 75% całej produkcji. Względnie często i licznie pokazywano także pomniki miejskie (około 5%), panoramy miejskie (około 5%) i wnętrza kościelne (około 5%). Mniej licznie (łącznie około 10%) pojawiały się: inne wnętrza budynków, parki i ogrody, widoki lotnicze oraz pozostałe tematy, w tym dzieła architektury współczesnej. Spośród 1215 międzywojennych widokówek krakowskich będących przedmio-

tem wspomnianej analizy, 27 widokówek zilustrowano widokami obiektów powstałych w latach 1919-1939. Stanowi to nieco ponad 2% międzywojennej produkcji widokówek z widokami Krakowa.

Wyniki analogicznej analizy widokówek z całego obszaru Polski w granicach z 1938 roku potwierdziły, że architektura współczesna była na widokówkach międzywojennych tematem o niewielkim lecz określonym udziale. Odsetek ten był jednak zróżnicowany ze względu na wydawców. Wielu z nich, np. Polskie Towarzystwo Krajoznawcze w Warszawie i Salon Malarzy Polskich w Krakowie, preferowało obiekty historyczne i zasadniczo stroniło od obiektów współczesnych. Jednak w niektórych wydawnictwach wspomniany odsetek był wyraźnie wyższy i sięgał 10-15%, a w wybranych grupach tematycznych – nawet 25%. Szczególnie godną odnotowania jest działalność wydawnictwa Książnica-Atlas we Lwowie (znanego z podręczników szkolnych oraz map i atlasów), które w latach 1938-1939 wydało serię widoków całej Polski – liczącą ponad dwa tysiące kart. Ukazywały one piękno kraju i różnorodność bogactwo jego kultury, a także wszechstronne osiągnięcia dwudziestoletniego okresu niepodległości (il. 4). Niestety, niebawem okazało się, że był to już schyłek tego okresu, a widokówki te wydano w progu największej tragedii XX wieku⁵. Tym samym fotografie Książnicy-Atlas stały się dokumentem o szczególnej

5. Widokówki Książnicy-Atlas pozostały w obiegu pocztowym również w czasie okupacji sowieckiej i niemieckiej (przez pewien czas na niewielką skalę działało też wydawnictwo), pojawiały się także w okresie powojennym.

2. Zespół wejściowy na kopiec Marszałka Piłsudskiego w Krakowie. Proj. arch. Franciszek Mączyński i kpt. Stanisław Koźmiński, realizacja 1934-1937. Wyd. Wydział Wykonawczy Komitetu Budowy Kopca Józefa Piłsudskiego 1935. Mal. Franciszek Mączyński. Korespondencja na odwrocie: „Sypię kopiec i pięknie się kłaniam. Sowiniec 31.8.1935”

Mal. arch. Fr. Mączyński

Główne wejście
na Kopiec J. Piłsudskiego w Krakowie
według projektu kpt. St. Koźmińskiego i arch. Fr. Mączyńskiego

4. Kozłowska Anna, *Działalność wydawnictwa dzieł sztuki „Stella” Ludwika Stasiaka i Spółki w Bochni 1908-1932*, mps, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2003.

wartości. Warto dodać, że chociaż jego autorami było wielu fotografów, zbiór ten jest niezwykle spójny a zarazem bardzo współczesny pod względem zastosowanej techniki i kompozycji fotograficznej.

Pod względem terytorialnym najwyższy odsetek ilustracji przedstawiających architekturę współczesną dotyczył oczywiście nowego miasta – Gdyni. Widoki Gdyni z reguły zawierały nowe budynki, za wyjątkiem scen typowo plażowych. Zarazem Gdynia jest jedynym miastem, w którym poprzez widokówki zobrażowano nowoczesną urbanistykę oraz proces rozwoju miasta (il. 11). Oprócz Gdyni, stosunkowo licznie przedstawiano nową architekturę Warszawy⁶, Lwowa⁷, Krakowa⁸, a także Katowic i niewielkich miejscowości uzdrowskich – Zakopanego, Krynicy, Truskawca. Rzadko pojawiały się nowe realizacje z Wilna i Torunia: powstało tam mniej nowych budynków, natomiast miasta te oferowały wspaniałe tematy dotyczące architektury historycznej.

Architektura współczesna na widokówkach międzywojennych – przedstawiane obiekty oraz sposoby ich przedstawiania

Wśród widoków architektury na międzywojennych widokówkach polskich można wyodrębnić pewne grupy tematyczne. Przedstawiono je poniżej, wraz z podaniem wybranych, charakterystycznych przykładów.

Ze względu na etap realizacji można wyróżnić:

1. przedstawienia projektów w formie rysunków perspektywicznych (np. rysunki Tadeusza Obmińskiego z 1931 r. przedstawiające kościół na Łyczakowie we Lwowie lub rysunek Wacława Krzyżanowskiego z 1931 r. przedstawiający kościół na Dębnikach w Krakowie, il. 1) bądź sfotografowanych modeli (np. Nowego Gmachu Muzeum Narodowego w Krakowie), w tym również makiety obiektów nie w pełni zrealizowanych (np. barwny rysunek Franciszka Mączyńskiego z 1935 r. pokazujący monumentalne wejście na kopiec Marszałka Piłsudskiego w Krakowie);

2. widoki obiektów w trakcie ich realizacji (od poświęcenia kamienia węgielnego po prace wykończeniowe), wydawane przez komitety budowy celem upowszechnienia wiedzy o obiekcie i zebrania funduszy na kontynuację realizacji, szczególnie obiektów szkolnych i sakralnych, np. kościół św. Stanisława Kostki na Dębnikach w Krakowie;

3. widoki obiektów odbudowanych, w większości ze zniszczeń I wojny światowej, np. most na Prucie w Jaremczu z lat 1894-1896, odbudowany w latach 1925-1927;

4. widoki obiektów ukończonych oraz ich wnętrz, o charakterze zbliżonym do współczesnych prezentacji nowych realizacji w czasopiśmie poświęconych architekturze, np. Miejski Dom Wycieczkowy na Olean-drach w Krakowie (il. 5);

5. widoki obiektów ukończonych, traktowanych jako jeden z elementów krajobrazu miejskiego – jest to zdecydowanie najliczniejsza grupa;

6. Majewski Jerzy S., *Warszawa na starych widokówkach*, Biblioteka Gazyety Wyborczej, Warszawa 2013.

7. Kotłobułatowa Irina, *Lwów na dawnej pocztówce*, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 2006.

8. Zieliński Jerzy, *Pozdrowienie z Krakowa*, Ruthenus, Krosno 2005; K. Jakubowski, *Kraków na starych widokówkach*, Agora, brak miejsca wydania 2011.

3. Ratusz na Rynku w Stanisławowie. Proj. arch. Stanisław Trela, realizacja 1929-1932. Wyd. *Współczesna Sztuka Przemysłu* ok. 1935. Autor fot. nieznaną

6. widoki obiektów dawniejszych, przebudowanych w okresie międzywojennym, np. nowe wejście do krypty Marszałka Piłsudskiego w Katedrze Wawelskiej (1938).

Ze względu na funkcję przedstawianych obiektów można wyróżnić:

1. siedziby władz różnego szczebla: Sejm RP w Warszawie, Sejm Śląski w Katowicach, pałacyk Prezydenta RP w Wiśle, starostwo powiatowe w Krakowie, ratusz gminny w Rydułtowach, ratusz w Stanisławowie (il. 3), magistrat w Łodzi (przebudowany z dawnej szkoły rzemieślniczo-przemysłowej);

2. obiekty sakralne (głównie kościoły i klasztory rzymskokatolickie, lecz także świątynie innych obrządków i wyznań): kościół Matki Boskiej Ostrobramskiej we Lwowie, kościół św. św. Piotra i Pawła w Trembowli, kościół w Jastarni, Wieczernik na Jasnej Górze w Częstochowie, kaplica w Gimnazjum Paulinów w Krakowie;

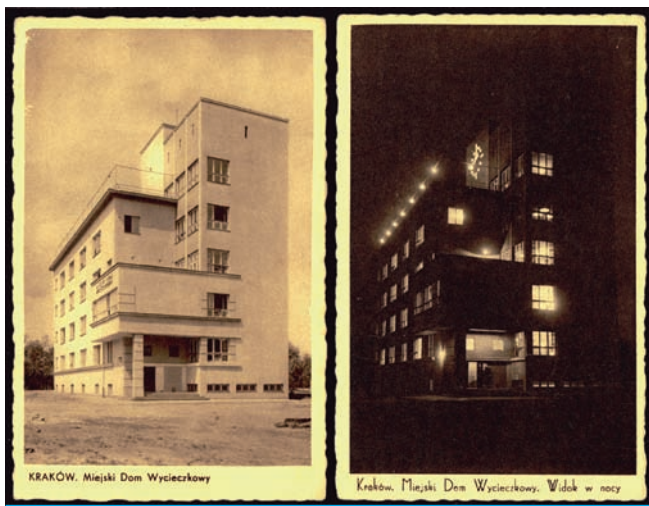
3. obiekty kultury i edukacji: Teatr im. Moniuszki w Stanisławowie, Muzeum Narodowe w Krakowie, Akademia Górnicza w Krakowie, Biblioteka Politechniki Lwowskiej, Wyższa Szkoła Handlu Zagranicznego we Lwowie, szkoła powszechna w Istebnej;

4. obiekty poczty i telekomunikacji: przebudowana w 1931 roku Poczta Główna w Krakowie, wieżowiec Telefonów Międzymiastowych w Warszawie, urzędy pocztowe w Gdyni, Krynicy, Iwoniczu;

5. obiekty służby zdrowia i sanatoryjne: szpitale Ubezpieczalni w Krakowie i Lwowie, szpital dziecięcy

4. Pijalnia wód (proj. arch. Franciszek Kocimski, realizacja 1939) w Morszynie, w głębi Dom Zdrojowy (proj. arch. Marian Nikodemowicz, realizacja 1935-1938). Wyd. *Książnica-Atlas Lwów* 1939. Fot. Adam Lenkiewicz

5. Miejski Dom Wycieczkowy przy ulicy Oleandry w Krakowie – widoki dzienny i nocny. Proj. arch. Edward Kreisler, realizacja 1930-1932. Wyd. Miejski Dom Wycieczkowy w Krakowie ok. 1935 (cegielki na rozbudowę obiektu). Autor fot. nieznan

w Busku, sanatoria w Iwoniczu i Jabłonkowie, domy zdrojowe oraz pijalnie wód mineralnych w Krynicy i Morszynie (il. 4);

6. obiekty rekreacji: pływalnia w Kasincze Małej, kryta pływalnia we Lwowie, pawilon restauracyjny w Lesie Wolskim w Krakowie, restauracja przy plaży w Juracie, domy wypoczynkowe kolejarzy w Rabce i Makowie Podhalańskim, pensjonat Patria w Krynicy, Miejski Dom Wycieczkowy na Oleandrach w Krakowie (il. 5), schroniska górskie w Tatrach (Murowaniec na Hali Gąsienicowej), Beskidzie Śląskim (schronisko PTT na Stożku), Czarnohorze (schronisko WKN w Rafajłowej);

7. obiekty komunikacji: dworce kolejowe w Gdyni i Wiśle, Dworzec Morski w Gdyni (ryc. 6), stacje kolei linowej na Kasprowy Wierch, kolejka na Górę Parkową w Krynicy;

8. budynki przedsiębiorstw i banków: Zarząd Miejskich Zakładów Elektrycznych we Lwowie, Syndykat Polskich Hut Żelaznych w Katowicach, budynki Towarzystwa Ubezpieczeniowego Feniks w Krakowie (il. 7), wieżowiec Prudential w Warszawie, Bank Polski w Ostrowie Wielkopolskim, Polska Kasa Opieki w Krakowie, Komunalne Kasy Oszczędności w Chorzowie, Gdyni i Krakowie;

9. obiekty wystawiennicze, w szczególności obiekty wzniesione na Powszechną Wystawę Krajową w Poznaniu w 1929 roku (il. 8), ponadto pawilony dorocznych Targów Wschodnich we Lwowie (od 1921, na terenie Powszechnej Wystawy Krajowej z 1894), Targów Północnych w Wilnie (od 1928), Targów Wołyńskich w Równem (od 1930), Jarmarku Poleskiego w Pińsku (od 1936);

6. Dworzec Morski w Gdyni. Proj. spółka Dyckerhoff i Widmann, realizacja 1932-1933. Przy nabrzeżu zacumowany statek pasażerski Pułaski. Wyd. Morska Agencja Fotograficzna Gdynia ok. 1935. Autor fot. nieznan

10. obiekty przemysłowe i inżynierskie: nowy wielki piec w Hucie Piłsudski w Katowicach (1937), zaporę i elektrownię w Rożnowie, kłauza (jaz) Szybene w Czarnohorze, Stocznia Gdańska, rozgłośnia Polskiego Radia we Lwowie;

11. cmentarze i miejsca pamięci: Cmentarz Obrońców Lwowa we Lwowie, kopiec Marszałka Piłsudskiego w Krakowie (il. 2), kopiec Sienkiewicza w Okrzei, mauzoleum Kasprowicza na Harendzie w Zakopanem, mauzoleum generała Bema w Tarnowie, pomnik Serca Jezusowego w Poznaniu, cmentarze i kwatery wojenne w Brześciu nad Bugiem, Kobryniu, Wilnie;

12. budynki mieszkalne: wieżowiec Izby Skarbowej w Katowicach (il. 9), kamienica Sprechera przy ulicy Akademickiej we Lwowie, kamienice przy ulicy Sapieżyńskiej w Stanisławowie, budynek Funduszu Kwatreunku Wojskowego w Warszawie (tzw. Dom Bez Kantów), willa Farys w Truskawcu;

13. zespoły mieszkaniowe: osiedle Montwiłła-Mireckiego w Łodzi (il. 10), osiedle robotnicze w Janowej Dolinie, Katolicki Dom Akademicki przy placu Jabłonowskich (ob. plac Generała Sikorskiego) w Krakowie.

Odnośząc się do formy przedstawianych obiektów można dostrzec, że wybór tematów i obiektów podążał za przemianami stylistycznymi. W latach 20. na interesujących nas widokówkach przeważały budynki klasycyzujące. W latach 30. dominowały już budynki modernistyczne. Są wśród nich dzieła projektowane przez znanych architektów: Romualda Gutta, Edwarda Kreislera, Wacława Krzyżanowskiego, Tadeusza Obmińskiego, Bohdana Pniewskiego, Kazimierza Skórewicza, Tadeusza Stryjeńskiego, Ludwika Wojtyczkę i wielu innych. Najczęściej pojawiały się dzieła Adolfa Szyszko-Bohusza, których większość została zilustrowana widokówkami. Choć trudno byłoby wykazać świadomą działalność wydawców pod tym względem, faktem jest że w ten sposób podkreślony został nie tylko bogaty i interesujący dorobek tego architekta, ale również jego wyjątkowa pozycja w architektonicznym świecie Polski międzywojennej⁹. Z drugiej strony – liczne są obiekty skromniejsze; w niektórych przy-

9. Adolf Szyszko-Bohusz był uważany za ówczesnego człowieka sukcesu. Odniósł wszechstronne sukcesy zarówno w zakresie prestiżowych projektów i realizacji nowych obiektów jak i konserwacji znanych obiektów zabytkowych. Odznaczał się talentem i pracowitością, a jego pozycję wzmacniały zasługi w walce o Niepodległość oraz osobista znajomość z wieloma postaciami ówczesnego życia politycznego i społecznego.

7. Budynek Towarzystwa Ubezpieczeń Feniks w narożniku Rynku Głównego i ulicy św. Jana w Krakowie, przed przebudową w 1941 roku. Proj. arch. Adolf Szyszko-Bohusz, realizacja 1928-1932. Wyd. Sztuka Kraków 1934. Autor fot. nieznan

8. Pawilon recepcyjny Państwowej Wystawy Krajowej w Poznaniu. Proj. arch. Roger Sławski, realizacja 1928. Wyd. Polskie Towarzystwo Księgarni Kolejowych Ruch 1929. Mal. Bronisław Kopczyński. Fragment korespondencji na odwrocie: „Zmęczona, ale zachwycona wszystkim”

padkach niełatwo byłoby dziś ustalić autorstwo danego projektu.

Pod względem rozmieszczenia terytorialnego, najliczniej na widokówkach można było oglądać nowe obiekty z Warszawy, Krakowa, Lwowa, Gdyni, Katowic – a więc głównych ośrodków tworzenia nowej architektury w kraju.

Na widokówkach wykonanych przed I wojną światową dość równorzędnie reprezentowane były techniki fotograficzne, malarskie i graficzne, przy czym pod względem artystycznym szczególnie wyróżniały się barwne litografie. Natomiast w okresie międzywojennym dominującą techniką wykonywania ilustracji do widokówek stała się fotografia. Była to fotografia czarno-biała (której w druku czasem nadawano jednobarwny odcień, np. sepiowy), aczkolwiek w latach 30. wydawano już widokówki ilustrowane fotografiami kolorowymi¹⁰. Pewnym przemianom podlegał sposób fotografowania. Nadal dominowała klasyczna kompozycja ukazująca budynek w sposób możliwie okazały. Podejmowano jednak niekiedy pewne eksperymenty formalne, rezygnując z kompozycji klasycznej na rzecz wyboru określonego fragmentu, a nawet detalu. Całkowicie zarzucono sztuczny (retuszowany) sztafaż,

10. Były one jeszcze nieliczne, ale miały pewną tradycję. Fotografie barwne wykonywał już w pierwszej dekadzie XX wieku Tadeusz Rząca. Miskowiec Marta, *Autochromy. Małopolska*, Bosz, Olszanica 2008.

9. Budynek Izby Skarbowej w Katowicach. Proj. arch. Tadeusz Kozłowski i inż. Stefan Bryła, realizacja 1930-1934. Wyd. Salon Malarzy Polskich w Krakowie ok. 1935. Autor fot. nieznanymi

doceniając jednak rolę niepozowanego sztafażu naturalnego. Zrezygnowano ze sztucznego kolorowania fotografii czarno-białych. Ponadto, w latach 30. pojawiły się nocne fotografie obiektów iluminowanych.

Wśród autorów ilustracji do widokówek polskich wydawanych w latach 1919-1939 są znani twórcy polscy. Wyraźnie dominują wśród nich fotograficy, wywodzący się z kilku środowisk twórczych. Fotografie krakowską reprezentują solidni dokumentaliści architektury Stanisław Kolowca (1904-1968) i Stanisław Mucha (1895-1976)¹¹. Autorem oryginalnych fotografii architektury ze środowiska lwowskiego jest Adam Lenkiewicz (1888-1941)¹². Pośród fotografów wileńskich szczególną pozycję zajmuje Jan Bułhak (1876-1950)¹³, powszechnie uznawany za najwybitniejszego fotografa polskiego I połowy XX wieku. Warto zauważyć, że chociaż wymienieni autorzy najczęściej i najchętniej fotografowali swoje miasta i strony rodzinne, ich dorobek (zwłaszcza Bułhaka i Lenkiewicza) obejmuje też zdjęcia wykonane w wielu innych miejscowościach.

Należy również wspomnieć o malarzach przed-

11. O St. Musze: Piotrowska Ewa, *Stanisław Mucha. Fotograf-dokumentalista i miłośnik Krakowa*, Muzeum Historii Fotografii, Kraków 2007.

12. Data śmierci A. Lenkiewicza pozostaje niepewna, prawdopodobnie został zamordowany w 1941 r. Węgierski Jerzy, *Lwów pod okupacją sowiecką 1939-1941*, Editions Spotkania, Warszawa 1991, s. 371.

13. O J. Bułhaku: Plater-Zyberk Małgorzata, *Jan Bułhak*, Muzeum Narodowe w Warszawie, Warszawa 2006.

ŁÓDŹ. Osiedle im. Montwiła-Mireckiego. — La Colonie de Montwit-Mirecki.

10. Osiedle Montwiła-Mireckiego na Polesiu Konstantynowskim w Łodzi. Proj. arch. arch. Jerzy Berliner, Jan Łukasik, Miruta Słońska, Witold Szerszewski 1928, realizacja 1928-1933. Wyd. Polonia Kraków ok. 1935. Autor fot. nieznan

stawiających architekturę, w tym architekturę współczesną. Należą do nich Bronisław Kopczyński (1882-1964) i Marian Trzebiński (1871-1942), którzy posługiwali się głównie techniką akwarelową.

Podsumowanie. Znaczenie architektury współczesnej na widokówkach z okresu międzywojennego

Na widokówkach wydawanych w Polsce w okresie międzywojennym upamiętniono architekturę ówczesną. W porównaniu z wizerunkami architektury historycznej jej przykłady są mniej liczne, należy wszakże odnotować istotne znaczenie tego zjawiska.

W odrodzonej Rzeczypospolitej dostrzegano znaczenie nowej architektury dla tożsamości narodowej i państwowej. Poszukiwania stylu narodowego zaowocowały koncepcjami stylu zakopiańskiego, stylu dworcowego, określonymi inspiracjami historyzującymi, wreszcie różnymi drogami i sposobami przyjmowania modernizmu. Oprócz projektów i realizacji, świadectwem tych wysiłków są powstałe wówczas opracowania specjalistyczne oraz popularne, promujące wie-

11. Panorama częściowo już zabudowanej Gdyni. Na pierwszym planie ulica Świętojańska i kolegiata NMP (proj. arch. arch. Roman Wojtkiewicz i Marian Baranowski, realizacja 1922-1924). Na drugim planie po lewej budynek Urzędu Pocztowo-Telegraficznego (proj. arch. arch. Julian Puterman-Sadłowski i Antoni Miszewski, realizacja 1925-1928), przed rozbudową w 1937 roku. Wyd. (ok. 1930) i autor fot. nieznan

dzę o współczesnej architekturze. Znalazło się w nich miejsce na jej wspomnienie, a niekiedy nawet na jej dokładniejsze omówienie. Wybitnym przykładem jest rozdział *Architektura* autorstwa Henryka Jasiońskiego w monumentalnym wydawnictwie *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej 1918-1928*¹⁴. W wydawnictwie tym, stanowiącym podsumowanie dorobku państwowego, gospodarczego i społecznego we wszystkich dziedzinach życia, do spraw współczesnego budownictwa i architektury odniesiono się w wielu miejscach, tym samym zauważając jego wszechstronne znaczenie, daleko wykraczające poza zaspokojenie potrzeb mieszkaniowych i życiowych ludności. Wydawnictw tego typu było więcej, aczkolwiek o skromniejszych ambicjach, objętości i zakresie opracowania¹⁵. Trzeba też dodać, że nie zawsze korzystano z odwołań do architektury współczesnej – np. Stefan Norblin (1892-1952) w swoich świetnych plakatach promujących miasta polskie we współczesnym duchu art déco, odwoływał się do tradycyjnych elementów wizerunku miasta. Podobnie postępował autor najwybitniejszej dokumentacji fotograficznej krajobrazu polskiego okresu międzywojennego Henryk Poddębski (1890-1945)¹⁶, który jednak nieco uwagi poświęcił również dziełom współczesnym, np. budowie Gdyni.

Jednym ze sposobów przekazu popularnego były widokówki przedstawiające obiekty architektury nowoczesnej. Przyczyniały się one – drogą pośrednią – do upowszechniania w społeczeństwie aktualnej wiedzy na temat tej architektury. Były świadectwem dumy z namacalnych osiągnięć odbudowy, unifikacji i rozwoju Rzeczypospolitej. Zarazem wiele ilustracji na widokówkach międzywojennych odznacza się wartościami artystycznymi. W wypadku wizerunków architektury współczesnej zdarzało się to zresztą częściej niż w wypadku przedstawiania architektury dawniejszej, ze względu na świadomy wybór tematu i związane z tym określone podejście, tak ze strony wydawcy jak i autora ilustracji – fotografa, malarza, rysownika. Ponadto, liczne ilustracje na widokówkach posiadają znaczną wartość dokumentalną, przy czym niektóre z nich stanowią najprawdopodobniej jedyne źródło ikonograficzne dotyczące danego miejsca, obiektu (niekiedy nieistniejącego, przekształconego lub pozostałego poza obecnymi granicami Polski), bądź wydarzenia.

Jak już wspomniano, udział architektury współczesnej w ówczesnej produkcji widokówek był stosunkowo niewielki. Był on jednak większy aniżeli w całym okresie po 1939 roku: w latach II wojny światowej (1939-1945), w czasach ustroju socjalistycznego (1945-1989), w czasach najnowszych (od 1989 roku do chwili obecnej).

14. Jasioński Henryk, *Architektura* [w:] *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej 1918-1928*, red. Marian Dąbrowski, Ilustrowany Kurier Codzienny, Warszawa-Kraków 1928-1929, s. 691-694.

15. Radziwiński Józef, *Budujemy Polskę*, Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa 1939.

16. O H. Poddębskim: *Kresy w fotografii Henryka Poddębskiego*, red. Leszek Dulik i Waldemar Golec, Ad Rem, Lublin 2010.